

УДК 37.034:27

ФОРМУВАННЯ РЕЛІГІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ОЗНАКИ КУЛЬТУРНОЇ НАЦІЇ

Т. Д. Тхоржевська

ORCID 0000-0003-2708-2600

У статті розглядається питання духовності як основної цінності людської культури. Автор статті аналізує, чи можемо ми говорити про універсальну духовність, що сприяє дотриманню загальнолюдської культури задля миру і формування відповідального громадянина світу, чи необхідний компроміс в питаннях духовності. Ставиться питання, чи варто включати в поняття духовності релігійну компоненту й формувати світогляд дітей та молоді з її урахуванням. Стверджується, що про духовність не можна говорити без такої суттєвої характеристики, притаманної та вивіреної тисячоліттями, як релігійність, проте релігійна духовність не є безапелляційною запорукою суспільного миру. Тому у вихованні майбутньої людини не можна обійтися без поняття релігійної культури як фундаменту суспільного діалогу, як важливої цінності Епохи Культури. Релігійна культура, перш за все, передбачає культуру взаємних стосунків тих, хто вірує. Вірує – у широкому розумінні слова, адже кожна людина є носієм певної віри, певної релігії в прямому й переносному значенні цього слова. Україна має прагнути стати нацією громадян, які добровільно бажають жити спільно. Цьому сприятиме формування у свідомості людей поняття про загальнолюдські цінності. Для культури України як складової європейської культури поняття «загальнолюдські цінності» на сучасному етапі наближається до поняття «християнські цінності» та «демократичні цінності». Україна має свій унікальний досвід, адже добровільне вивчення школярами універсальної християнської етики є кроком до порозуміння, принаймні серед дітей-християн різних конфесій.

Ключові слова: духовність, релігійна культура, суспільний діалог, загальнолюдські цінності, нація.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Фахівці з різних сфер людського буття під кутом зору своєї компетентності розмірковують над питаннями культури: матеріальної і духовної, національної і загальнолюдської, побутової і мистецької і т.п. Але будь-яка пересічна

людина, незалежно від рівня освіти, може сформулювати своє уявлення про культурну людину, і зазвичай мова, перш за все, йтиме про людину, яка дотримується певних правил етичної поведінки. Людство споконвіку на працьовує ці правила для встановлення балансу різних суспільних сил, розстановки «червоних прапорців», меж, які не слід перетинати. І тому ази такої культури закладені найперше в народній моралі. Із зростанням рівня освіченості змінюється погляд на сутність культурної людини, зростають вимоги до різноплановості культурного життя, а отже, до людини як носія культурних цінностей. В умовах же сьогодення, коли йдеться про інтегративні процеси, дотримання загальнолюдської культури задля миру і формування відповідального громадянина світу, поняття культурної людини ще більше ускладнюється, а отже, ускладнюються завдання її виховання. Тому постановка питання про мистецтво, естетичну вихованість як основи для життя культурної особистості неможлива без відповіді на питання їх духовно-моральної спрямованості. Автор статті зосередить свою увагу на духовності як основній цінності людської культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Цікаво, що у філософських словниках радянського періоду не було статті «духовність», а інтерес до цієї теми знайшов відображення вже в працях часів незалежності (Липка, 2003, с. 15). Цього не скажеш про радянські педагогічні дослідження, адже питанням атеїстичної духовності приділялася велика увага. Сьогодні в дослідженнях українських духовних цінностей співіснують поняття світської і релігійної духовності. В. П. Андрущенко вважає, що релігійна віра історично є суттєвим компонентом духовності, хоча й не вичерпує всю глибину людської духовності. До доміант загальнолюдської глибокої духовності він відносить віру, надію і любов. «Вона (духовність Т.Т.) – гармонійна єдність істини, добра і краси» (Андрущенко, 2004, с. 290). Визначний внесок у справу тлумачення й упровадження в життя духовності як поєднання релігійного і світського здійснює Г. П. Шевченко. Йї аналіз поняття духовності завжди відзначається глибиною та всебічністю (Шевченко, 2017).

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується означена стаття. За різним розумінням духовного, духовності подекуди стоять взаємовиключні речі, що не сприяє загальному суспільному порозумінню, злагоді й миру. То чи можемо ми говорити про універсальну духовність, що сприяє дотриманню загальнолюдської культури задля миру і формування відповідального громадянина світу? Наскільки можливий і необхідний компроміс в питаннях духовності?

Мета статті – аналіз релігійної компоненти духовності, відповідь на питання: чи сприяє релігійна духовність миру в суспільстві, ствердження, що релігійна культура є однією з цінностей культури, яка повинна сприяти миру і порозумінню.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна світова й українська дійсність дає однозначну відповідь: релігійна духовність не є беззаперечною запорукою суспільного миру. Те церковне розділення в надрах лише тільки православної церкви в Україні, що зазнає подальшого загострення на наших очах, свідчить, що процес знаходження взаєморозуміння й об'єднання на основі євангельських істин наштовхується й розбивається об підводні камені церковної політики. То чи варто включати в поняття духовності людини майбутнього релігійну компоненту й формувати світогляд дітей та молоді з її урахуванням?

Багаторічні наукові розвідки переконали автора статті в тому, що така постановка питання не є дїєздатною – доведено життям. Комуністична дійсність, «позбавлена» вад інших типів суспільства, повинна була створити сприятливі умови для викорінення релігії як явища тимчасового. «Релігія є соціально зумовленим та історично перехідним явищем... В умовах соціалізму, де ліквідовано соціальну базу релігії, вона перетворюється на пережиток минулого у свідомості людей, боротьба проти якого є одним з важливих завдань виховної роботи комуністичної партії» (Степовик, 1997, с. 12). Такої помилки припускалися не тільки комуністи. Як зазначав В. Єленський у своєму виступі на круглому столі, присвяченому темі «Релігійний вибір населення України: за даними опитування громадської думки» (Інститут соціології НАН України, 6 листопада 2000 р.), прогнози розвитку релігії й релігійності є, напевно, найменш вдячними з усіх можливих прогнозів: американський соціолог Д. Белл у праці «Повернення до сакрального: аргументи щодо майбутнього релігії» підкреслив, що наприкінці XVIII – на початку XIX ст. більшість мислителів чекала, що в XX ст. релігія щезне; на межі XIX-XX ст. багато хто із соціологів уважав, що релігія проіснує не довше ніж до початку XXI ст., але XX ст. скорегувало погляди філософів, соціологів, історіософів на майбутнє релігії.

Комуністи мали намір привести людство до нової епохи, позбавленої релігії. За роки радянської влади було звичним оцінювати духовний розвиток людини за різноманітними параметрами, тільки не її релігійністю. Духовність уважали причетністю до вищих моральних, культурних цінностей, виключаючи з цього кола чи ігноруючи релігійність. Але корінь слова «дух» залишився і як кожне коріння дав в незалежній Україні

паростки. Тож чи можна говорити про духовність без такої суттєвої характеристики, притаманної та вивіреної тисячоліттями, як релігійність? І як у цьому разі досягти формування такої людини, на заваді у спілкуванні якої з іншими людьми не ставали б її принципові світоглядні відмінності?

Тут ми не можемо обійтися без поняття релігійної культури як запоруки суспільного діалогу, як важливої цінності Епохи Культури. Релігійна культура – це, на наш погляд, широке поняття, яке перш за все передбачає культуру взаємних стосунків тих, хто вірує. Вірує – у широкому розумінні слова, адже кожен з нас є носієм певної віри, певної релігії в прямому й переносному значенні цього слова. О. Мень добре висловив останню думку, авторство якої важко визначити: «Історія не знає жодного народу, абсолютно позбавленого віри. Навіть атеїстів не можна вважати людьми, по-справжньому невіруючими. Ідеологічні міфи, що приймаються ними на віру, – це, по-суті, перелицьована релігія. У результаті виникають «вірування» атеїзму...» (Мень, 1998, с. 8). На наш погляд, дуже важливо навчити дітей, щоб віра кожного з нас не перероджувалася на фанатизм, не відгороджувала від інших людей, роблячи несприйнятливими до чужої думки.

Чи можна говорити про релігійну культуру, педагогічну культуру майбутніх учителів, якщо вони будуть позбавлені пізнання релігійних виховних цінностей, на яких виховувався, і, як показує життя, буде виховуватися український народ? Чи можна говорити про релігійну культуру майбутнього священика, якщо він не усвідомить, що боротьба за релігійні ідеали – це не «захист свого мундиру», а перш за все боротьба із самим собою за свою душу? Чи можна буде говорити про релігійну культуру в нашому суспільстві, якщо не буде можливості віруючим і атеїстам задовольнити свої духовні потреби? Однак не буде й злагоди в суспільстві, якщо не укоріниться у свідомості і тих й інших чітке уявлення про загальнолюдські цінності.

Сьогодні питання, що включати до поняття «загальнолюдських цінностей», є надзвичайно складним і невирішеним у масштабах людства, попри існування самого терміну. А без цього, на наш погляд, складно говорити про суспільний консенсус. Ми особисто схиляємося до думки, що для культури України як складової європейської культури поняття «загальнолюдські цінності» на сучасному етапі наближається до поняття «християнські цінності» та «демократичні цінності».

У світі триває дискусія про можливість створення так званої світової етики або планетарного етосу. Західноєвропейські дослідники підкреслюють, що сучасне розуміння прав людини було сформовано саме на християнському Заході, і сподіваються на те, що європейський досвід

може мати універсальне значення попри всю різноманітність світу. Проте не всі з цим погоджуються: «Принципи планетарного етосу не можуть ототожнюватися із сучасними нормами прав людини. Час сформулювати незалежні далекосяжні принципи, через які можна було б дійти до порозуміння між різними релігіями і культурами» (Губер, 2000, с. 100). Українські філософи також наголошують на тому, що в ході глобального діалогу людство має сформулювати фундаментальні принципи співіснування й проголосити їх у Всесвітній декларації глобальної етики (Етос, 2004, с. 186-190).

Міркуючи про релігійну культуру як запоруку суспільного діалогу, слід наголосити: культура тих, хто виховує в Україні, повинна вийти на більш високий рівень узагальнення, що дозволив би піти не шляхом взаємозаперечення, але шляхом об'єднання зусиль різних виховних систем. І це стосується сім'ї, навчально-виховних закладів, церков.

Відомо, що в незалежній Україні ініціаторами привнесення у шкільний навчальний процес світла євангельських істин стала громадськість західноукраїнських областей. Міністерство освіти і науки України, спираючись на чинне законодавство, довго захищало школу України від будь-яких релігійних впливів. Проте, відреагувавши на доручення екс-президента України В. Ющенка щодо подолання морально-духовної кризи суспільства, Міністерство здійснило справжній прорив у даній справі, наблизившись до західноєвропейської практики. Починаючи з 2005/2006 н. р., батькам було надано право вибору вивчення дітьми предмета «Етика» в п'ятих-шостих класах або факультативних курсів морально-етичної проблематики, що апробувалися в регіонах, наприклад «Основ православної культури», «Християнської етики», «Християнської культури», «Основ мусульманської культури Криму» тощо. На наш погляд, така практика в Україні стала чи не найбільш прогресивною в порівнянні з розвиненими країнами світу, адже навчання універсальній християнській етиці стало кроком до порозуміння, принаймні серед дітей-християн різних конфесій.

Нам імпонує визначення нації, дане у філософському словнику Дідьє Жюліа: «Нація: з XVIII ст. – сукупність громадян, які добровільно бажають жити спільно» (як цитується у Шкода, 2001). Схоже на те, що частина людства починає усвідомлювати, що запорукою життєздатності людства могло би стати добровільне бажання жити спільно. Це, як у сімейному житті: без бажання бути разом не складається спільне життя. Треба навчитися жити разом. Процес зближення може бути тільки взаємним. Україні, що роздирається безліччю протиріч, варто наблизитись до поняття нації як сукупності громадян, які добровільно бажають жити спільно.

Ще на початку ХХ ст. П.Ф. Каптерев, виходячи з уроків історії, намалював картину співробітництва держави, церкви і громадськості, яка вражає своєю адекватністю потребам сьогодення. Очевидно, ми втратили ціле століття на шляху до створення громадянського суспільства, де б задовольнялися загальнолюдські, національні, віросповідні, особистісні інтереси громадян, зацікавлених у співжитті на засадах миру, добра і злагоди. Сьогодні ми повертаємося до перерваного витку історії й повинні усвідомити надзвичайно важливу роль громадськості, а отже, кожного з нас, у формуванні суспільної думки. Кожний громадянин має право визначитись, які цінності будуть покладені в основу його життя та життя його дітей, чи будуть вони відповідати високим духовним ідеалам людства і чи сприятимуть формуванню культурної особистості майбутнього.

Висновки і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Однією з найвагоміших цінностей людської культури є духовність. Людство не виробило універсальне уявлення про духовність. Для воцерковлених людей найголовнішою компонентою духовності є релігійна духовність. Як показує життя, релігійна духовність не є запорукою миру в суспільстві, але духовно-культурне виховання людини майбутнього не є повноцінним без її урахування. Тому виховання дітей неможливе без формування релігійної культури – культури взаємних стосунків тих, хто вірує. Подальші розвідки у даному напрямку могли би стосуватися подальших напрацювань з методики формування релігійної культури людини майбутнього як запоруки суспільного миру.

Література

1. Андрущенко В. П. Роздуми про освіту : статті, нариси, інтерв'ю. Київ : Знання України, 2004. 804 с.
2. Губер В. Права людини і біблійна правова думка. *Релігійна свобода і права людини: Богословські аспекти.* : у 2-х т. Львів : Свічадо, 2000. Т.1. С. 85–101.
3. Етос і мораль у сучасному світі / Аболіна Т. Г. та ін. Київ : ПАРАПАН, 2004. 200 с.
4. Липка О. Р. Християнство як чинник гуманізації особи в сучасному українському суспільстві : дис. ... канд. філос. наук : 09.00.11. Львів, 2003. 210 с.
5. Мень О. История религии : уч. пособ. : в 2-х кн. Москва : изд. гр. «ФОРУМ-ИНФРА-М», 1998. Кн. 1. 216 с.
6. Степовик Д. Релігії, культи і секти світу : посіб. : вид. 2-ге, доп. Київ, 1997. 246 с.
7. Шевченко Г. П. Духовна безпека: духовна культура і духовні цінності сучасної людини. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць VIII Міжнар. наук.-практ. конф. «Формування духовної безпеки

особистості в умовах сьогодення: виклики і проблеми», 24 трав. 2017 р. Северодонецьк : вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. Ч.1. Вип. 3(78). С. 361–373.

8. Шкода В. З якої спільності треба виходити? *День*. № 93. 29 травня 2001. С. 5.

References

1. Andrushchenko, V. P. (2004). *Rozdumy pro osvitu [Reflections on education]: statti, narysy, intervju*. Kyiv: Znannia Ukrainy (ukr).
2. Huber, V. (2000). Prava liudyny i bibliina pravva dumka [Human Rights and Biblical Legal Thought]. *Relihiina svoboda i prava liudyny: Bohoslovski aspekty*: in 2-vol., vol. 1, 85–101. Lviv: Svichado (ukr).
3. Abolina, T. H. et al. (2004). *Etos i moral u suchasnomu sviti [Ethos and morality in the modern world]*. Kyiv: PARAPAN (ukr).
4. Lypka, O. R. (2003). *Khrystyianstvo yak chynnyk humanizatsii osoby v suchasnomu ukrainskomu suspilstvi [Christianity as a factor in humanizing a person in modern Ukrainian society]*. (Thesis of Candidate of Philosophical Sciences). Lviv (ukr).
5. Men, O. (1998). *Itoriya relygii [The history of religion]*: tutorial: in 2-books, book 1. Moscow: izd. gr. "FORUM-YNFRA-M" (rus).
6. Stepovyk, D. (1997). *Relihii, kulty i sekty svitu [Religions, cults and sects of the world]*: manual. (2d ed., add.). Kyiv (ukr).
7. Shevchenko, H. P. (2017). Dukhovna bezpeka: dukhovna kultura i dukhovni tsinnosti suchasnoi liudyny [Spiritual security: the spiritual culture and spiritual values of a modern person]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka*: zb. nauk. prats VIII Mizhnar. nauk.-prakt. konf. "Formuvannia dukhovnoi bezpeky osobystosti v umovakh sohodennia: vyklyky i problemy", 24 trav. 2017, *Ch. 1, # 3(78)*, 361–373. Severodonetsk: vyd-vo SNU im. V. Dalia (ukr).
8. Shkoda, V. Z. (2001). Yakoi spilnosti treba vykhodyty? [From what community should I go?]. *Den*, # 93, 29 travnia 2001, 5 (ukr).

РЕЛИГИОЗНАЯ КУЛЬТУРА КАК ПРИЗНАК КУЛЬТУРНОЙ НАЦИИ

Т. Д. Тхоржевская

В статье рассматривается вопрос духовности как основной ценности человеческой культуры. Автор статьи анализирует, можем ли мы говорить об универсальной духовности, которая способствует соблюдению общечеловеческой культуры ради мира и формирования ответственного гражданина мира, необходим ли компромисс в вопросах духовности. Ставится вопрос, стоит ли включать в понятие духовности религиозную компоненту и формировать мировоззрение детей и молодежи с ее учетом. Утверждается, что о духовности нельзя говорить без такой существенной характеристики, присущей и выверенной тысячелетиями, как религиозность, однако религиозная духовность не является неоспоримым залогом общественного мира. Поэтому в воспитании будущего человека нельзя обойтись без понятия религиозной культуры как фундамента

общественного диалога, как важной ценности Эпохи Культуры. Религиозная культура, прежде всего, предполагает культуру взаимных отношений тех, кто верует. Верует – в широком смысле слова, ведь каждый человек является носителем определенной веры, определенной религии в прямом и переносном смысле этого слова. Украина должна стремиться стать нацией граждан, которые добровольно хотят жить вместе. Этому будет способствовать формирование в сознании людей понятия об общечеловеческих ценностях. Для культуры Украины как составляющей европейской культуры понятие «общечеловеческие ценности» на современном этапе приближается к понятию «христианские ценности» и «демократические ценности». Украина имеет свой уникальный опыт, ведь добровольное изучение школьниками универсальной христианской этики является шагом к пониманию, по крайней мере, среди детей-христиан разных конфессий.

Ключевые слова: духовность, религиозная культура, общественный диалог, общечеловеческие ценности, нация.

FORMING RELIGIOUS CULTURE AS A SIGN OF A CULTURAL NATION

T. D. Tkchorzhevskia

The article deals with spirituality as the main value of human culture. The author analyzes whether we can speak of universal spirituality that contributes to the observance of universal culture for peace and the formation of a responsible citizen of the world, or whether a compromise on spirituality is necessary. The question is whether it is worthwhile incorporating the spiritual component into the notion of spirituality and shaping the worldview of children and youth with its account. It is argued that spirituality can not be spoken without such an essential characteristic inherent and verified by the millennia as religiousness, but religious spirituality is not an indisputable guarantee of social peace. Therefore, the education of a future man can not do without the notion of religious culture as the foundation of social dialogue, as an important value of the Age of Culture. Religious culture primarily involves a culture of mutual relationships between believers. Believes - in the broad sense of the word, since each person is the bearer of a certain faith, a certain religion in the direct and figurative meaning of the word. Ukraine should strive to become a nation of citizens who voluntarily want to live together. This will be facilitated by the formation in the minds of people of the concept of universal values. For the culture of Ukraine as a component of European culture, the concept of "universal values" at the present stage approaches the notion of "Christian values" and "democratic values". Ukraine has its unique experience, since the voluntary study by schoolchildren of universal Christian ethics is a step toward understanding, at least among children of Christians of different denominations.

Key words: Spirituality, religious culture, social dialogue, universal values, nation.

Тхоржевська Тетяна Дмитрівна – доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри психології і педагогіки Київського національного лінгвістичного університету (м. Київ, Україна). E-mail: tkhorzhevaska@ukr.net

Tkhorzhevaska Tetiana Dmytrivna – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology and Pedagogy of the Kyiv National Linguistic University (Kyiv, Ukraine). E-mail: tkhorzhevaska@ukr.net